

Anmeldelser og litteraturnyt

Ved *cand. mag.* Søren Balle, *universitetslektor, cand. mag.* Gerda Bonderup, *professor, dr. theol.* Troels Dahlerup, *forskningsstipendiat, mag. art.* Sidsel Eriksen, *arkivar, cand. mag.* Jørgen Fink, *arkivar, mag. art.* Henrik Fode, *arkivar, cand. mag.* Ib Gejl, *fhv. landsarkivar, cand. mag.* Jens Holmgaard, *cand. phil.* Jens Jensen, *universitetslektor, dr. phil.* Knud J. V. Jespersen, *universitetslektor, cand. mag.* Per Willemoes Jørgensen, *universitetslektor, fil. dr.* Michael Linton, *cand. phil.* Rikke Malmros, *mag. art.* Wivan Munk-Jørgensen, *direktør, cand. mag.* Johan Peter Noack, *studierektor, dr. phil.* Jens E. Olesen, *afdelingsleder, cand. mag.* Helge Paludan, *universitetslektor, dr. phil.* Finn Stendal Pedersen, *universitetslektor, cand. phil.* Erik Strange Petersen, *professor, dr. phil.* Henning Poulsen, *kandidatstipendiat, cand. scient. adm.* Karsten Ronit, *fhv. museumsdirektør, dr. phil.* Helge Søgaard, *forskningsstipendiat, cand. scient.* Villy Søgaard, *arkivar, cand. mag.* Henrik Vedel-Smith.

SAMLEDE FREMSTILLINGER OG LÆNGERE TIDSPERIODER

Anders Bøgh: *Dansk samfundshistorie. Fra istid til landboreformer.* (Bogsmedjen, Ålborg 1987). 156 s., 138,-kr.

»Det væsentligste i Danmarks middelalder er«, skriver Anders Bøgh i sin nye Danmarkshistorie, »historien om, hvorledes de fulde samfundsmæssige konsekvenser af hjulplovens driftsmåde blev udviklet« (s. 76). Om den historie handler i grunden hele bogen. »O. 1760 var *hjulplovens driftsmåde* ved at have udtømt sine muligheder« hedder det på s. 145, og så lader Anders Bøgh sin bog slutte ved den tid.

Indførelsen af hjulploven bliver for denne tankegang det omhandlede tidsrums mest afgørende hændelse. Den formodes at finde sted ved vikingetidens afslutning i forbindelse med den sidste flytning af landsbyerne, som op igennem jernalderen ellers havde været

»vandrende«. Hjulploven havde i århundreder været kendt længere sydpå, men den blev først taget i brug i Danmark, da overklassen ikke længere kunne opretholde sin levestandard ved hjælp af plyndringer på vikingetogter og derfor blev tvunget til at gennemføre en omlægning af alle vanteformer. Thi »indførelsen af hjulploven var noget af en teknisk revolution i landbruget. Den havde nemlig, ligesom moderne plove, en *muldfjæl*, hvormed den kunne vende jorden. Dermed blev det muligt at nedpløje græs, kornstube, ukrudt og ikke mindst gødning. Dette betød, at omsætningen af disse ting til muld og næringsstoffer for planter blev effektiviseret betydeligt. Dermed behøvede jorden ikke ligge brak så længe som tidligere mellem hver gang, man dyrkede den. Desuden kunne man med den samme arbejdskraft dyrke betydeligt større arealer ad gan-

gen end tidligere. Dermed var der åbnet mulighed for en afgørende vægtfor-skydning i landbruget: Det mere effektive agerbrug kunne komme til at spille en betydelig større rolle i forhold til husdyrbruget«. (s. 68 f).

Anders Bøgh skriver således en historie, hvis centrale drivkraft er den materielle produktion. Hvorfra han har hentet inspiration til denne synsmåde, siges meget klart. Bogen tilegnes en nu hensovende studiekreds ved Historisk Institut, Aarhus Universitet. »'Studiekredsens' virke har«, hedder det, »gennem årene været helt afgørende for min udvikling som historiker«, og »håbet skal være, at bogen er skrevet i dens ånd«. Lad det være sagt lige så klart: nærværende anmelder tilhørte ligesom forfatteren denne studiekreds fra dens første møder i 1976 til det vist nok sidste i 1985. Der bliver altså i disse betragtninger tale om en vurdering indefra.

Set retrospektivt var Studiekredsen vores variant af historiefagets lange march mod en teoribåret socialhistorie. Historikerens teoretiske interesse var nok (som af bl.a. Inga Floto (fastslået) begyndt allerede o. 1960, men for alvor fart tog den i begyndelsen af 1970'erne i forbindelse med den betydelige vækst i de akademiske lærerstabe og en endnu mere eksplosiv vækst i tilgangen af historiestuderende. Ved vort institut syntes stemningen midt i 70'erne præget af uforligelige spændinger mellem en studentelites hengiven sig til ofte imponerende teoretiske reflektioner uden megen empirisk reference og en lettere skræmt lærergruppes forskansning sig i den første efterkrigstids positioner. Studiekredsen opstod som en privat kreds af lærere, der var betænkelige ved denne konfrontations konsekvenser. Nogle måtte tage på sig at forene empirien med teorien. Heldigvis vidste vi ikke dengang, hvor halsløst et fore-

havende vi begav os ud i. (Det var i de samme år Forskningsrådet tog initiativ til en Dansk Socialhistorie, der skulle imødekomme andre fags behov for en Danmarkshistorie med en samfundsvidenskabelig tilgang. Det imponerende socialhistorieværk blev skrevet, men teoretisk sammenhængende blev det jo ikke, ej heller efter sine egne forfatteres mening). Så studiekredsen læste Marx (hele Kapitalen), Dansk Socialhistorie (alle 7 bd.) og udenlandske socialhistoriske klassikere, hvortil kom venskabelig kritik af deltagernes ufærdige produkter. Kredsen var, som det nu en gang er kompromismageres lod, vist omgivet af nogen mistænksomhed fra både teoretikernes og empirikernes side, men for nogle blev dens betydning ikke uvæsentlig, og adskillige tryksager så dagens lys i dens ånd. For andre tager disse ting sig sikkert anderledes ud. Men dette nostalgiske eftermæle udgør altså de forudsætninger, hvorunder jeg læser Anders Bøghs bog.

Og derfor bliver det for mig afgørende spørgsmål til bogen, om det lykkes forfatteren at argumentere empirisk i forbindelse med en teoretisk konsistent diskussion. For en problemstilling på det intenderede abstraktionsniveau udmærker sig bl.a. ved at udtrykke sig i begreber, der er forskellige fra dem, de studerede perioder selv anvendte, og som altså ikke umiddelbart forekommer i kilderne. Det bliver for en sådan problemdiskussion særlig iøjnefaldende, at det er historikerens egen sag at gøre noget til sine kilder.

Anders Bøgh vil skrive om klasse-samfundet, om dets opståen og ældre udvikling. Derfor falder bogen meget bevidst i to hovedafsnit om henholdsvis Danmark »før klassesamfundene ca. ÷ 11.000 til ca. 1050« og om de »klassesedelte bondesamfund ca. 1050- ca. 1760«. I det væsentlige lykkes det at strukturere det kronologisk enorme

stof efter denne model. Mest selvstændigt forekommer det sidste hovedafsnit, mens afsnittet om førklassesamfundene står i en, fuldt ud erkendt, gæld til Jørgen Jensens epokegørende behandling ud fra et tilsvarende grundsyn i 1. bd. af Dansk Socialhistorie. Som hos Jensen bringes en samfundsudvikling ind i billedet derved, at arkæologiens genstandsfund tolkes i lyset af forklaringsmodeller fra den evolutionistiske etnografi. Det virker stadig imponerende, omend det, når man som Anders Bøgh er nødt til at indskrænke fremstillingen til skeletniveau, forekommer specielt iøjnefaldende, at der er og bliver tale om *analogislutninger* ud fra iagttagelser af primitive folkeslag i 19. og 20. årh.

Forfatteren får mere at gøre med, når han kommer til sin hjemmebane, middelalderens samfund efter fremkomsten af skriftlige kilder. Som dog NB er så sparsomt forekommende i dansk middelalder, at de to forfattere til Dansk Socialhistories middelalderbind erklærede det for umuligt af killemæssige årsager at praktisere socialhistorisk videnskab i mere stringent betydning. At Anders Bøgh alligevel prøver på noget sådant og i det væsentlige lykkes hermed, tør da kaldes en bedrift.

Midlet hertil er hans teori om hjulploven og dens samfundsrevolutionerende betydning. Denne anses for universel og ikke blot et dansk fænomen. Den er også forklaringen på højmiddelalderens tyske østekspansion: »Tyskerne havde indført hjulploven før danskerne, hvorfor befolkningstilvæksten og samfundsorganiseringen var kommet længere dér. Omvendt var de slaviske stammers samfundsorganisation så 'primitiv', at man ikke havde kunnet indføre hjulploven« (s. 89). Hjulploven bliver for bogens tankegang instrumentet for forbindelsen mel-

lem naturgrundlaget og menneskesamfundene. Den bestemmer produktionsresultatets størrelse, og den påtvinger de producerende en bestemt organisation. »Hjulplovens driftsmåde udgør i sin fuldtudviklede form den højeste grad af tilpasning til naturforholdene i nord- og mellemeuropæiske lavlandsområder, som kunne opnås under førkapitalistiske forhold« (s. 71).

Hjulploven, og ikke enkeltmennesker, er årsag til, at o. 1200 var en gennemført klassesdeling en realitet i Danmark. Bønderne var blevet delt i »de store, som modtog, og de mindre, som afleverede« (s. 89). Resten af bogen handler i grunden om livet og spændingerne i et sådant samfund, hvor i tilgift de store, der modtog, delte sig op på tre »magtpoler«, kongemagten, kirke- magten og den private godsejermagt (s. 78).

Dette synspunkt udgør en tankefigur eller en forklaringsmodel. At kræve det bevist ville være en urimelighed og lige så absurd som modsætningsvis at anse det for den eneste acceptable model. Den må stå og falde med sin anvendelighed, med sin forklaringskraft over for det, fortidens efterladenskaber oplyser om perioden. I ABs hænder forekommer denne kraft betydelig, omend den måske ikke forklarer alt. Således har anmelderen lidt svært ved at se, at købstædernes notorisk store vækst i hjulplovens tid er særlig indlysende i bogens sammenhæng. Og der ligger måske ikke alt for megen forklaring i, at hjulplovens driftsmåde o. 1760 havde »udtømt sine muligheder« eller »blev overhalet af historien« (s. 145).

Om sådant kan dog naturligvis diskuteres. Bøger som Anders Bøghs må netop ses som indlæg i den historiske debat på synteseniveau, som traditionelt er lidet dyrket her i landet. Han udtaler selv det håb, at bogen kan udvikle og befordre historieskrivning af

den karakter i Danmark, og at den må finde anvendelse på gymnasier, seminarier og lignende institutioner. Skulle det gå i opfyldelse, vil det være glædeligt. Forfatteren bør dog næppe undervurdere sin egen bogs niveau. Den fremstiller absolut sit emne i et ligefremt sprog, men at tilegne sig og diskutere historiske problemstillinger på synteseplan kræver vist nok gode intellektuelle forudsætninger.

Bogen fremkommer som den første udgivelse fra forlaget Bogsmidjen, som har lagt vægt på, at den skal fremtræde som godt håndværk. Det er i høj grad lykkedes. Bogens sider er elegant tilrettelagt, og tegneren Henri Sørensens illustrationer er en æstetisk nydelse. I anmelderens øjne er det dog en unødigt forflygtigelse at gentagne kalkmalerier, når man nu kan fotografere. Hovedsagen er imidlertid, at illustrationerne ved hjælp af usædvanlig gennemtænkte billedtekster bringes til at understrege bogens pointer. Netop derfor forekommer det løjerligt, at sidste afsnit illustreres med et billede fra o. 1800 af en rundbuet *russisk* bondekone, der i afklædt stand og med et masokistisk smil om læberne får pisk i godsejerens nærværelse. Det giver en pikant afbrydelse i alvorlig læsning, men sligt var da vist aldrig praksis i Danmark i hjulplovens tid, der ellers hele vejen er skildret med den indlevende historikers sans for både lys- og skygesider.

I mine øjne har Anders Bøgh da alt i alt ydet et krævende, men også væsentligt bidrag til tolkningen af den ældre danske socialhistorie. Det må herefterdags få en selvfølgelig plads på bibliotekernes hylder side om side med Dansk Socialhistories 7 bd.

Helge Paludan

Björn Thorteinsson: *Island*. (1985). 312 s.

Erik Helmer Pedersen: *Pionererne*. (1986). 338 s., 298,- kr.

Sverre Bagge og Knut Mykland: *Norge i dansketiden*. (1987). 334 s., 298,- kr. (Politikens Forlag).

Med sin nye værkserie fortsætter Politikens Forlag sin efterhånden aldrende Danmarkshistorie, der blev udsendt fra 1962. Serien skal opfattes som et supplement, idet der sættes fokus på Danmarks historie uden for Danmark.

Ideen er sådan set god, men næppe helt konsekvent i sit anlæg. For et par af bindenes vedkommende belyses områder, der tidligere var underlagt dansk overherredømme, men bl.a. bindet »Pionererne« behandler danskernes indsats i udlandet – altså uden for tidligere danske besiddelser.

Var det ideen – og den er i sig selv spændende nok – så burde bindet om Norge vel også have været ført op til nutiden for at følge danskernes indsats her også efter 1814. – De er nemlig ikke medtaget hos Helmer Pedersen, ligesom danskernes indsats i Island – her efter 1944 – heller ikke ses behandlet hos Thorsteinsson.

Det er ikke meget der findes på dansk om Islands historie, og en samlet fyldigere Islandshistorie findes ikke. Det er derfor en velkommen publikation, der her er lagt frem. Desværre bærer bogen i høj grad præg af forfatterens middelalderhistoriske baggrund og den sædvanlige islandske forkærlighed for sagatiden. Bogen er nemlig disponeret, så mere end 2/3 af pladsen optages af tiden før ca. 1750. Det er en skam, og er forklaringen den, at den tilmålte plads var udnyttet, så burde den kronologiske vægtning af stoffet have været en anden. Det er også åbenbart, at den økonomiske historie ikke har haft forfatterens største inter-